Barns bilder av åldrande

–en fråga om bemötande av äldre

Rapport av
Utredningen om bemötande av äldre

SOU 1997:147

Ref KB
Occ SOU

61

Statens offentliga utredningar
1997:147
Socialdepartementet

Barns bilder av åldrande

– en fråga om bemötande av äldre

Rapport av
Utredningen om bemötande av äldre
Stockholm 1997

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes, Offentliga Publikationer, på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Beställningsadress: Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Orderfax: 08-690 91 91
Ordertel: 08-690 91 90

Svara på remiss. Hur och Varför. Statsrådsberedningen, 1993.
– En liten broschyr som underlättar arbetet för den som skall svara på remiss.

Broschyren kan beställas hos:
Regeringskansliet Förvaltningsavdelningen
Distributionscentralen
103 33 Stockholm
Fax: 08–405 10 10
Telefon: 08–405 10 25

NORSTEDTS TRYCKERI AB
Stockholm 1997

ISBN 91-38-20723-0
ISSN 0375-250X

Innehåll

Förord 5
Inledning 7

Barn i olika miljöer *11*
- Fridhemsskolan, Stockholm 11
- Holma skola, Malmö1 13
- Stureskolan, Hedemora 16
- Slimminge by skola, Skurup 18

Barn tänker på äldre och åldrande *21*
- Vem är egentligen gammal? 21
- Vad gör äldre? Vad gör barn och gamla tillsammans? 23
- Ibland behöver mamma och pappa hjälp 24
- Riktigt gamla kan verka lite knepiga 26
- Hur umgås man på distans? 27
- Några känner andra äldre som inte är släkt 29
- Hur hade folk det förr? 30
- Så tänker barnen på sjukdomar 32
- Till livet hör döden 33
- Alla blir äldre en dag - vad gör Du när Du blir gammal? 35

Bilaga *40*
- Några ord om utredningen 40

Det är kul att vara gammal om man får omtänksamhet. Jag vill gärna bli gammal. Egentligen vill jag väl vara barn hela tiden och ha roligt. Men det kan ju vara roligt att få uppleva att vara gammal, det är mycket som händer då, det är nog lika roligt som att vara barn ...

Förord

Vad tänker barn om äldre människor och vilka tankar har de om sin egen avlägsna ålderdom? Vilka är deras personliga erfarenheter av möten med äldre, erfarenheter som kommer att finnas med och påverka nya möten genom åren? I detta häfte, en rapport från *Utredningen om bemötande av äldre*, förmedlas några inblickar i barns uppfattningar.

Det är viktigt att lyssna till barnens röster om sig själva, om äldre och inte minst, om oss som nu tillhör en "mellangeneration". I föräldraroller, utbildningssituationer, i massmedia osv. svarar vi för en stor del av de förutsättningar och den påverkan som utvecklar eller hämmar inlevelseförmåga hos barn och ungdom.

Rapporten följer på sitt sätt en tanke i huvudtemat under det förra europeiska äldreåret: *Solidaritet mellan generationerna.* I slutbetänkandet av Kommittén för Europeiska äldreåret 1993, Gamla är unga som blivit äldre (SOU 1994:39), finns flera intervjuer med vuxna som beskriver minnen av barndomens kontakter med äldre. Nu riktas frågorna direkt till barnen, i svaren finns erfarenheter som blir deras minnen ...

Vid flera av de rådslag som jag genomfört och redovisat som del i mitt utredningsarbete har jag uppmanats att "göra något" för att barn och ungdom skall få större förståelse för äldre och lära sig visa inlevelse i bemötande i skilda sammanhang. Någon gång har man vid sådana rådslag målat upp bilder av barn och ungdom som aldrig möter äldre och som för med sig föreställningar som ytterst kan leda till diskriminering och övergrepp. Man har talat om att följderna kan bli synliga när de som vuxna en gång kanske arbetar i uppgifter där äldre är beroende av deras insatser. Uppväxtvillkorens betydelse för sådana möten behöver utforskas och diskuteras mera, men vi vet redan alldeles tillräckligt för att säga att medkänsla grundläggs i barndomens upplevelser.

Glädjande nog visar den här studien att många barn har god och nära kontakt med äldre släktingar.

Intervjuer med knappt 50 barn i åldrarna 7–12 år har genomförts och sammanställts av journalisten Charlotte Säfström, Skurup, som också svarat för att samla in teckningar som barn gjort under samtalens gång. I en inledning berättar Charlotte Säfström något ytterligare om barnen och intervjuerna. Med avsikt har vi i övrigt varit sparsamma med vuxenkommentarer.

Läsningen har givit mig några tankeställare. De handlar om tillgångar. Visst är det en tillgång att även i dessa korta glimtar se proven på barns klokskap? Det finns exempel som visar vad vi i "mellangenerationen" har anledning att fundera mera över: Varför strör vi så ofta odiskuterade schablonbilder omkring oss? Om barns brist på medkänsla och om åldrandet som en tid av tristess och sjukdom när det finns så många nyanser ... Det är också en tankeställare att se verkligheten med dess stora likheter och olikheter i det lilla och det stora samhället. Och alla dessa förgreningar av släktband över landet och världen - inte alltid lätta och ljusa upplevelser men ändå erfarenheter att ta tillvara! Hur förvaltas de när barnen växer upp?

Än en gång ges också perspektiv på att "äldre" är ett begrepp som kan förstås på många olika sätt. För vissa är mormors föräldrar de som är "de äldre". Barnen ser också att äldre är olika - det finns både trevliga kompisar och andra ...

Läs och fundera vidare på hur dessa tankar kan användas och utvecklas - det blir ett nytt FN's äldreår 1999!

Tack till Charlotte Säfström, alla medverkande barn och de kontakter på respektive skola som underlättat studiens genomförande!

Eftersom det ibland funnits skäl att ändra namnen på de medverkande, så har det skett genomgående.

Detta häfte finns också på punktskrift och kassett som kan erhållas från utredningens sekretariat. Detsamma gäller ett litet häfte med upplysningar om materialet på lättläst svenska. Adressen är
Utredningen om bemötande av äldre, Socialdepartementet, 103 33 Stockholm
(tel. 08-405 37 08, fax 08-405 43 80).

Helsingborg i september 1997.

Britta Rundström
(särskild utredare)

Inledning

Hur tror barn att det är att bli och vara gammal? Hur väl känner de äldre? Hur ser de på sin kommande ålderdom, i en avlägsen framtid?

Schablonbilden säger att barn och gamla sällan möts, att det råder främlingskap mellan generationerna. Men är det så? Hur låter barns egna röster om äldre?

Jag träffade 48 slumpvis utvalda barn på fyra skolor i Sverige, för att fråga dem om äldre. På varje skola intervjuades en pojke och en flicka i varje årskull, från sjuåringar till tolvåringar. Skolorna var Fridhemsskolan på Kungsholmen i Stockholm, Holma skola i stadsdelen Hyllie i Malmö, Stureskolan i Hedemora i Dalarna och Slimminge by skola i Skurups kommun i sydligaste Skåne.

För dessa 48 barn är den viktigaste länken mellan gammal och ung släktskapet. De allra flesta har en god och nära kontakt med sina äldre släktingar. Inte bara med mor- och farföräldrar, flera har kontakt med ännu äldre generationer. Få har en nära relation till andra äldre, även om det förekommer.

Hedemorabarnen är de som har närmast till sina släktingar. De allra flesta har minst en äldre i staden och den personen känner de väl och träffar ofta. "Mormor är nästan som en mamma för mig" säger en av pojkarna. Hedemorabarnen visar att de mött flera sidor av åldrandet. De är de enda som använder ordet demenssjuk, flera av dem träffar demenssjuka äldre släktingar regelbundet. Oftast tillhör den sjuke ännu en generation bakåt, gammelmormor och gammelmorfar.

För Stockholmsbarnen innebär umgänget med äldre släktingar ett slags fristad, stunder då minuterna inte räknas, då tillvaron är mindre stressig. De allra flesta har mormor på ganska nära håll, i någon förort i Stockholm. Flera av Stockholmsbarnen känner också andra äldre. Några barn har aktivt sökt kontakt med äldre på t.ex. servicehus, för att mamma jobbar där, eller av nyfikenhet.

Barnen i Slimminge är en brokig skara. Hälften är infödda bybor, resten är inflyttade, mest från andra delar av Skåne. Familjer väljer att bo på landet för att ge barnen högre livskvalitet. Själva pendlar föräldrarna till jobben. Hälften av barnen har sina äldre i kommunen och träffar dem ganska ofta. Bland barnen i Slimminge finns en ganska utbredd skepsis mot att bli gammal, eftersom de kopplar ihop ålderdom med ensamhet och död.

I Holma i Malmö samlas barn från världens alla hörn. Ofta har de lämnat en äldre generation i hemlandet. Barnens berättelser präglas av både längtan och ett visst främlingsskap men somliga har en mycket nära relation trots avståndet. Några av Holmabarnen har ingen kontakt alls med en eller flera av sina äldre släktingar, vilket skiljer dem från de andra barnen. "Jag har inte ens sett en bild av farmor och farfar", säger en pojke. Det är också i Holma som det sker mest skärmytslingar mellan barn och gamla. Äldre är ibland personer som står på balkonger och skäller på barn som genar över planteringar.

Mitt huvudintryck av samtalen är att barn och gamla har nära kontakt. Flera barn har äldre som sina förtrogna, somliga ser dem som kunskapsbrunnar. Äldre ger dem en möjlighet att jämföra vår tid med "hur det var förr". En flicka säger att hon tror att hennes generation kommer att få svårt att acceptera ålderdomen. "Jag tror det blir svårt för oss som är unga nu, vi kommer inte att tycka om att bli gamla, vi lever i ett så högt tempo."

Det finns också en stark medkänsla hos barnen och en vilja att hjälpa till. Men sjukdom och död skrämmer. Många barn är rädda för döden och för dem är ålderdom och död nära sammanlänkade. Flera har personliga erfarenheter av en nära anhörigs död eller av rädsla för att någon ska gå bort. Därför vill de helst inte tänka på att de själva ska bli gamla.

Det är ganska vanligt att sätta ett likhetstecken mellan att vara gammal och att ha tråkigt. När man är gammal varken kan man eller vill man göra samma saker som när man är ung. För den som helst av allt spelar fotboll, verkar det trist att sitta still. "Jag vill inte sitta och mögla i en fåtölj", säger en flicka. Andra, som kanske har det lite stökigare omkring sig, ser fram emot att bli gamla och få det lite lugnare.

Ensamhet är ett ord som återkommer i barnens berättelser. De har sett ensamma gamla. Men ensamheten värderas olika. Somliga tycker att det verkar skönt, andra vill se till att ha en stor familj som ofta kommer på besök.

"När jag bli gammal kommer jag att känna mig lite ensam och lite rädd för att dö. Jag kommer att vara lycklig över att ha barn och barnbarn. Jag ska fråga mina barn om jag kan hjälpa till med barnbarnen. " *Pojke 8 år.*

Jag vill tacka barnen som i samtal och teckningar lärt mig mera om bemötande av äldre.

Slimminge by i september 1997

Charlotte Säfström

Jag tror det är lugnt och tyst att bli gammal. Jag skulle helst vilja ha en fru och barn som man kunde prata med, någon som skötte om en.

När jag blir gammal och barnen kommer ska de få bestämma vad de vill göra så att vi kan ha roligt tillsammans.

Barn i olika miljöer

FRIDHEMSSKOLAN, STOCKHOLM

På min gård finns det en italiensk tant som är jättesnäll. Hon brukar prata med mig och bjuder mig på kakor och saft. Hon bor själv och gillar mig mycket. Hennes man hette Tage. Hon är bra på att berätta. Hon håller på med tulpaner i rabatterna på gården. När barnen trampar ner dem, skäller hon på dem.
Pojke 8 år.

För 15 år sedan präglades 62:ans busslinje av äldre damer i hattar. Många av dem steg på hemma på Kungsholmen och tog en tur uppåt Hötorget eller Gärdet. Långsamt förändrades bilden. På hållplatsen vid Drottningholmsvägen fick damerna vänja sig vid att köa tillsammans med unga mammor med barnvagnar. En generationsväxling hade påbörjats. Nu är det varken overaller i bävernylon eller gråa hår som dominerar bland resenärerna. Bussarna fylls med strikta kavajer, välstrukna blusar, bärbara CD-spelare och snygga väskor; folk med något jäktat i blicken: 62:an fraktar unga välutbildade människor på väg till jobben i city.

Ett stenkast från busshållplatsen ligger Fridhemsskolan. Barn korsar Drottningholmsvägen, medan stressade bilförare kör in och ut ur stan. Skolan ligger inklämd mellan infartslederna västerut och S:t Görans sjukhus. Här passerar närmare 40 000 bilar varje dygn.

Området började bebyggas på allvar på 1930-talet. Staden expanderade snabbt. "Yttre innerstaden" fylldes med moderna ettor och tvåor, där folkhemmets familjer flyttade in. När barnen flög ut, bodde föräldrarna kvar. I mitten av 1980-talet var en av tre församlingsbor över 65 år. Sedan dess har det fyllts på med stora lägenheter för barnfamiljerna. Samtidigt lockar de små lägenheterna unga som vill flytta hemifrån.

Antalet äldre minskar dramatiskt. Nu utgör de en knapp fjärdedel av befolkningen, inpå nästa sekel troligen en sjättedel av de boende. Var femte församlingsbo är av utländskt ursprung. Barns lek hörs på skolgårdarna. Men bara sju av hundra är under 13 år. Ändå vinner barnfamiljerna långsamt terräng. För tio år sedan drog flyttlassen till småhusen i förorten för många familjer med dagisbarn. Sämre tider har gjort att det dröjer längre innan man flyttar. Stadsdelen förtätas sakta. 1995 bodde här 26 120 personer, tio år senare väntas ytterligare 2 000 personer.

Till Fridhemsskolan söker sig barn från andra upptagningsområden. Mest handlar det om barn från andra delar av Kungsholmen. Det finns också ett tryck från Kista och Rinkeby, dit tunnelbanans blå linje åker på en kvart. Föräldrar med invandrarbakgrund vill placera sina barn här för att de ska lära sig tala bra svenska. Just nu går ett tjugotal barn från de områdena i skolan.

På den asfalterade skolgården, några trappsteg upp från myllret vid Fridhemsgatan, där folk skyndar mellan bussar och tunnelbana, leker barn i grupper. Inuti den gula trevåningsbyggnaden i tegel klättrar klassrummen runt den stora ljushallen. Utanför rummen hänger barnens bilder samlade i teman och i ena hörnet finns ett allergiklassrum, långt från hundägarnas jackor.

Det hänger en stor men osynlig klocka över huvudena på de barn jag träffar på Fridhemsskolan. På föräldrarnas vänsterarmar sitter ur, vars visare snurrar snabbt, snabbt. Klockorna påminner dem om allt de borde göra nu genast eller för en kvart sedan. Dygnets timmar är inrutade med olika aktiviteter. Den fria tiden, tiden att sitta ner och ta det lugnt, att prata bort en stund, att lyssna till sina barn, tycks nästan obefintlig. Ändå vet barnen att denna möjlighet finns. De ser en klar skillnad mellan olika generationer. Föräldrar är sådana som saknar tid medan farmor och mormor, som hunnit pensioneras, kan slösa med sin. Ibland har de till och med tid i överflöd.

En nioårig flicka känner att hon inte hinner prata så mycket med sina föräldrar. Först jobbar de hela dagarna och sedan är det middagsdags, läxdags, tevedags och senast klockan nio väntar sängen.

"Mina föräldrar åker och jobbar. De gamla har tid." *Pojke 7 år.*

Vardagsstressen påverkar barnen. De tycks hungra efter vuxenkontakt, efter att bli sedda och lyssnade till. De talar ingående och inkännande om sina äldre släktingar. Flera av dem har mor- och farföräldrar som gift om sig. Barnen har ibland fått en "låtsasmormor" eller en "låtsasfarfar". Det är påtagligt hur få av barnen som nämner någon äldre manlig släkting. Många i den äldre generationen här är kvinnor som lever ensamma efter skilsmässa.

"Farmor bor i Stockholm. Vi träffas ofta. När mamma och pappa jobbar får jag vara med farmor om hon är ledig. Hon är 76 år och har en tobaksaffär. Det är jätteroligt i affären. En gång fick jag lådan till kassa-apparaten i magen när jag skulle hjälpa till att ge tillbaka pengar. Jag åker till farmor och så hittar vi på något. Vi städar, handlar, tittar på tv, tittar i skyltfönster. Farmor och jag är kompisar. Vi brukar tala om saker som jag tycker är jobbiga, hon lyssnar mycket." *Flicka 10 år.*

Några pendeltågsstationer bort har många av barnen sina närmaste släktingar. Avståndet gör det svårt att besöka mormor spontant, åtminstone för de mindre barnen. Det är kanske en förklaring till att flera har kontakt med grannar och andra äldre på nära håll. Pojken i inledningen är kompis med en tant, som gärna berättar om Italien och sin döde svenske man. Den sortens grannrelationer berättar några av Stockholmsbarnen om. Andra söker sig mera aktivt till gamla personer.

"Jag följer med mamma till jobbet, hon arbetar med pensionärer på ett servicehus. Det är roligt att hälsa på där. De brukar berätta saker och de tycker om att lyssna. Flera har rullator. På servicehuset är det lite tråkigt. Det går liksom inte att pigga upp dem som bor där." *Flicka 8 år.*

"Jag känner en gammal. Pappa jobbade för henne. Hon hade det svårt. Vi blev kompisar och brukade spela spel." *Flicka 7 år.*

"Vi har bott i samma trappuppgång som några äldre och så träffar jag många i bowlinghallen. Det är jättekul att se dem, de är rätt så pigga och tävlar fortfarande." *Pojke 12 år.*

"Johanna och jag brukar gå till ålderdomshemmet. Vi tycker det är roligt med de gamla. Vi träffade Gösta på gården och han frågade om vi inte ville komma upp. Han är 91 år. Han går med kryckor och är klar i huvudet. Jag har känt honom i ett år." *Flicka 11 år.*

När Kungsholmsbarnen träffar sina äldre släktingar gör de ofta "arrangerade" saker tillsammans. De går med farmor på Gröna Lund. Mormor tar med barnbarnen på bio. Några går och simmar tillsammans.

HOLMA SKOLA, stadsdelen Hyllie i MALMÖ

Mormor och morfar bor i Makedonien. Jag träffar dem en gång om året. Jag brukar spela kort med dem. Morfar och jag tittar på fotboll på tv. Det är tradigt att hälsa på dem, man har inget att göra. Jag kommer från Kosovo och talar albanska och förstår inte vad de säger. *Pojke 10 år.*

1970 växte det raps där bostadsområdet Holma nu ligger. Sedan kom bulldozers och byggkranar. Ännu ett av miljonprogrammets områden skulle byggas. Tio år senare bodde tre och ett halvt tusen människor i 1 500 nybyggda lägenheter, de flesta tvåor och treor. Holma blev ett område med låg status, där en tredjedel av lägenheterna bytte namnskyltar varje år. Nu byts årligen var femte. Eftersom här alltid finns lediga lägenheter är Holma inkörsporten för många som kommer till Sverige som invandrare eller flyktingar. Efter något år flyttar somliga vidare. Andra stannar kvar och bildar områdets fasta kärna.

Genom åren har det stått många eländesbeskrivningar av Holma i pressen; vandalisering, anonymitet, främlingsskap, sociala problem och stängda dörrar. Ser man i statistiken kan Holma karaktäriseras som ett utsatt bostadsområde där arbetslösheten är hög och utbildningsnivån är låg. Mer än hälften av de boende kommer från andra länder.

För några år sedan drog det kommunala bostadsföretaget MKB i gång ett självförvaltningsprojekt tillsammans med Hyresgästföreningen. De hyresgäster som vill får ta hand om skötsel i området. Som motprestation får de viss återbäring på hyran. Projektet som varit föremål för debatt på riksplanet har gett synliga resultat. Området är mera välskött, hyresgästerna känner varandra bättre, skadegörelsen har minskat.

Holma är ett ungt område. Var sjunde invånare är pensionär. Här bor många barnfamiljer. I låg- och mellanstadieskolan går 250 barn. 85 procent av dem har minst en förälder från ett annat land. På skolan arbetar man aktivt för att få föräldrar att delta i skolans aktiviteter, som en väg att integreras i det svenska samhället. Det ser hoppfullt ut.

Holmaborna har lärt sig vilka det är som får betala för vandaliseringen: De själva. Den sociala kontrollen, som man gärna kallar "ömsesidigt hänsynstagande", hjälper till. Nu ökar befolkningen något, efter en lägsta nivå år 1994 (2 950 personer). År 1996 bodde 3 119 personer i Holma.

Mellan höghusen i Holma, ett stenkast från Konsumbutiken, ligger skolan som ett platt paket. På utsidan doftar den 1970-tal. Inom dörrarna finns 1990-talet. Här är nyrenoverat och fräscht och eleverna är påtagligt stolta över sin skola.

I korridorerna går beslöjade flickor sida vid sida med lintottar. I byggnadens hjärta finns bibliotek och matsal. 15 av 100 elever har föräldrar, som båda är födda i Sverige. Resten av barnen är frukter av möten mellan kulturer eller människor som

tvingats fly eller velat flytta till Sverige. Orsakerna till att man bor just i Holma är många.

Flera av barnen i Holma har långt till sina släktingar. Fyra av dem som jag möter har sina närmaste i andra länder. Bara två har dem i Holma. Några av barnen uttrycker saknad efter sina äldre långt borta, andra verkar fjärmade från den äldre generationen. I bostadsområdet stöter de på äldre som ibland skäller på dem när de busar eller kliver i planteringar.

En flicka bär på en stark längtan efter farmor. Hon är tolv år och uppvuxen i Gambia. "Jag bodde med farfar och farmor i Gambia. Farmor är som en mamma för mig. Vi gick och handlade mat till huset, vi gick till kyrkan och jag tyckte om att hjälpa henne att laga mat." Under tiden bodde hennes pappa i Sverige, så småningom flyttade mamman efter och för två år sedan kom flickan och hennes syskon. Mötet med Sverige var omtumlande. Hon hade inte trott på berättelserna om snön och att havet kunde frysa till is. Farfar dog innan hon lämnade hemlandet: "Kvällen innan begravningen låg han nedbäddad i kistan och alla fick komma och ta farväl av honom. Sedan var det begravning i kyrkan och vi gick till kyrkogården och sände ner kistan. Sist hade vi fest med farmor och försökte pigga upp henne så att hon inte ska känna sig så ensam."

Efter begravningen för flickan till Sverige. Sedan dess har hon inte träffat sin farmor. "Jag längtar mycket efter henne. Just nu är farmor i England och hälsar på ett av sina andra barn. Hon kanske ska komma hit innan hon åker hem."

En pojke kom med sin mamma från Ryssland för fem år sedan. Han drömmer om en framtid i Tyskland. Pappan, som är militär, bor kvar i Ryssland. Pojken har aldrig träffat sina farföräldrar, inte ens sett dem på bild. "Ibland undrar jag vilka de är. Men jag träffar inte pappa så mycket heller." Varje sommarlov åker han till mormor som bor i en by utanför S:t Petersburg. Där hjälper han henne med trädgården. "Mormor är pensionär och får vänta länge på sina pengar."

En tioårig flickas ungerska farmor dog förra året, 81 år gammal. Sista året hälsade de på henne två gånger. Men det var svårt att tala med henne. Flickan kunde bara några ord ungerska. Men mormor bor i Holma, i alla fall vintertid. Så fort vårsolen tittar fram flyttar hon ut i sin kolonistuga några kilometer bort. På vintern ses de flera gånger i veckan. "På lördagarna brukar vi gå till köpcentret, hon går en lång runda, vi spelar spel."

En åttaåring träffar sin morfar ganska ofta, till och med i skolan. Hennes bror är busig och morfar kommer till skolan för att lugna busiga barn. Hon brukar åka och bada tillsammans med sina morföräldrar. Efteråt fikar de. Hon har ganska sporadisk kontakt med sin pappa. Därför träffar hon inte farmor så mycket heller och farfar bor i en annan stad med sin nya fru.

Nioåringens farmor och farfar är latinamerikaner. Dem träffar flickan när hon är med sin pappa. Men hon tycker att det är lite jobbigt att vara där, att det ibland känns lite pinsamt. Hon vågar inte säga vad hon vill till dem, vågar inte be om saker, utan brukar få vänta tills de frågar.

En ettagluttare är eftertänksam och blyg. Hon sitter tyst långa stunder. Jag försöker locka henne genom att ställa enkla frågor, också då har hon svårt att få ord över läpparna. Hon reagerar inte på orden mormor och farmor. Men när jag frågar om mammas pappa går det bättre. "Jag träffar mammas pappa mest hemma hos oss.

Han är snäll. Han kommer ihåg när jag fyller år. Han pratar mycket med mamma och pappa. Jag sitter i hans knä. Det är roligt när han kommer."

När Holmabarnen talar om andra äldre i bostadsområdet handlar det ibland om att de får skäll, eller att de kort säger "tant Rut är snäll". Några ser gamla nästan som mystiska varelser som man "smyger på". Men den sjuårige pojken känner ett äldre grannpar. De bor ett par trappor upp och brukar komma ner med nybakade kakor. "Sedan bakar vi något och ger till dem."

STURESKOLAN, HEDEMORA

Farmor bor granne med oss, jag är där nästan varje dag. Vi brukar spela kort. Jag får saft och ibland godis. Vi pratar mycket. Hon har ont i benet och hon haltar lite. Hos farmor får man inte stimma. *Flicka 7 år.*

Sommaren 1996 smattrade flaggorna i vinden när Hedemora firade 550 års jubileum som stad. Historien är närvarande i äldre byggnader, namn och människor. Många är staden trogna. De är länkade till varann genom släktrelationer och gemensamma traditioner. "Alla känner alla. " Många barn växer upp naturligt med sina äldre släktingar. Mormor finns på andra sidan gatan eller ett samhälle bort.

Hedemora är navet i kommunen. Staden omges av bruksorterna Långshyttan, Vikmanshyttan och Garpenberg, där den traditionella sysselsättningen tynar. Mellan orterna ligger jordbruksbygden och skogen, med små samhällen som lockar till sig "gröna vågare" och människor som vill kunna erbjuda sina barn ett lugnare och tryggare liv än i stora städer.

Som mest, i slutet av 1993, bodde 17 100 personer i kommunen. Nu är kommuninvånarna 16 650. Arbetslösheten driver främst ungdomar på flykten. De som lyckas etablera sig stannar i trakten, gifter sig och får barn. Den största flyttrörelsen sker inom kommunen.

Under de goda åren vände många flyttlass hem till Hedemora. Fyra av fem som flyttade in hade sina rötter i staden. Nu söker sig mest pensionärer hem. Unga som går fina utbildningar har inte stort hopp att få jobb. Det stora problemet är svårigheten att få igång nya service- och tjänstejobb. Var femte Hedemorabo är pensionär, var sjunde är född i ett annat land; de flesta av dem i Finland och övriga Norden. Något hundratal är flyktingar från forna Jugoslavien.

Mellan järnvägsstationen, tingshuset och Stadsparken ligger Stureskolan. Babyboomens barn har sprängt 1-6-skolans väggar. Nu finns klasser också i intilliggande hus.

Av barnen har tio minst en äldre släkting i Hedemora. De andra två har sina närmaste på andra sidan Västmanlandsgränsen. Ett barn som flytt från Bosnien har morfar i Österrike. Ett annat har farfar i Finland och farmor på Kanarieöarna. Några känner en äldre granne. När de själva ska filosofera över att bli äldre en dag, präglas svaren tydligt av deras egna erfarenheter. De flesta barnen jag träffar i Hedemora umgås mycket med sina mor- och farföräldrar. De känner till varandras förtjänster och brister och berättar om det. Närheten mellan gammal och ung är mycket påtaglig.

"Mormor är nästan som en mamma för mig. Jag är hos henne tre gånger i veckan. Vi går på stan, äter och pysslar. Det är bra att prata med henne. Hon lär mig mycket. Morfar är mer den lite sura typen, men han kan vara rolig. Ibland fiskar vi. Jag har mer respekt för honom." *Pojke 11 år.*

"Jag träffar farmor och farfar varje dag. Farfar och jag spelar kort. Farmor lagar mat med min syster. Vi hjälper henne att diska när hon är trött. Hon hör inte så bra,

så vi följer med henne till sjukhuset. Jag kan prata med dem om viktiga saker." *Pojke 9 år.*

"Farmor är snäll och köper saker åt mig. En gång fick jag en jättefin klänning av henne. Jag träffar henne nästan jämt. Jag brukar sova över hos henne. Hon lagar god mat. Jag babblar mycket och hon har tid att lyssna. Hon behöver lite omväxling för hon är änka. Farmor lärde mig virka." *Flicka 8 år.*

"Mormor och morfar bor i Hedemora. När jag åker skidor följer de med, jag sover över där ibland, jag säljer bingolotter till dem. De har mer tid, kan lyssna och spela spel." *Pojke 8 år.*

"Farmor och farfar bor på landet, utanför stan. De har en gård med kossor. Det är kul att vara där, att hålla på med djuren och sjunga för dem i lagården." *Flicka 10 år.*

När barnen ska berätta hur de tror att det är att vara gammal, säger många att det är lugnt och stilla, kanske lite ensamt. De vet att ålderdom kan innebära krämpor. Någon gör klar skillnad mellan generationerna, mellan mormor och hennes mamma. De riktigt gamla är lite av en annan sort. En åttaåring vet att gammelmorfar är demenssjuk och att han måste använda rullator för att ta sig fram:

"Min gammelmormor och gammelmorfar bor i ett servicehus. Gammelmorfar orkar inte gå utan sin rullator. Han sitter mest i sin fåtölj och tittar på tv. Vissa dagar är han jättepigg, andra gånger sover han. Gammelmormor går också med rullator. Hon sköter sig och grannen. Det är roligt att hälsa på dem. Gammelmorfar är snart 90 år. När han ligger ner på sängen, tänker jag på att han kommer att dö. Då tänker jag att det är skönt för honom, men ledsamt för oss när han dör. Han är demenssjuk, han tror att han klyver ved på bondgården."

Också tolvåringen har erfarenhet av demens: "Morfar bor på ett pensionärshem. Han är 75 år. Han är demenssjuk och springer omkring på nätterna."

"Pappas morfar är 86 år och lite konstig. Han har bort saker och gömmer pengar på olika ställen, de kan ligga i en kaffeburk och så tror han att någon har tagit dem. Han blir sur om han inte får som han vill. Jag blir lite rädd för honom, jag vågar inte gå dit själv, precis. Pappa och jag pratar mycket om det, om att vissa gamla blir sura och lite konstiga och glömmer saker." *Flicka 10 år.*

SLIMMINGE BY SKOLA, SKURUP

Mormor bor i ett höghus i Malmö. Hon har ont i knät och har opererat det. Jag är inte där så ofta. Hon brukar ringa till mamma. Mormor har balkong. Vi brukar få gå upp på hennes vind och titta i gamla serietidningar när vi är där.
Flicka 9 år.

Skurups kommun ligger delvis söder om landsvägen, där Söderslätts bördiga lerjordar breder ut sig ner mot Östersjön. Det är gammal jordbruksbygd, där betforor och traktorer ofta ses på vägarna.

Skurup är en utpräglad pendlarkommun. Många väljer att bo i kommunen för dess läge och hanterliga storlek och gärna i någon av de mindre orterna, som Slimminge by vid Romeleåsens sydsluttning eller Abbekås vid havet. Mer än 3 000 personer arbetar i Malmö, Lund, Ystad eller Trelleborg. Centralorten Skurup är ett stationssamhälle utmed Pågatågsbanan till Ystad. Här finns en folkhögskola och en lantbruksskola.

Strax norr om E65 – Europavägen som förbinder Malmö med Ystad - ligger Slimminge, en kyrkby med skola och kooperativa daghem. Till den gamla kyrksocknen har många, särskilt barnfamiljer, sökt sig de senaste åren. På sex år har skolans elevantal ökat från 60 till 125 barn. I byn finns en fast kärna av bybor som känner varandra sedan generationer, resten är inflyttade, de flesta från andra håll i Skåne.

Byn är omgiven av åkrar och en levande landsbygd, med gårdar och små byar utspridda som sockerbitar i landskapet.

Drygt var femte kommuninvånare är barn, var sjätte är pensionär. Här bor 13 674 personer (1996), nivån har varit konstant under 1990-talet. Ändå flyttas det ganska mycket. 1996 flyttade 760 personer till kommunen och 742 därifrån. Knappt tre av hundra Skurupsbor är utländska medborgare.

Kommunen försöker skaka av sig den lite sömniga känslan som omger trakten. Företagens hus satsar på informationsteknik. Skolan är känd över hela landet, här bedrivs undervisning i "spår" - individuell undervisning utan traditionell indelning i årskurser – för morgondagens samhälle.

Vid Slimminges enda övergångsställe ligger skolan. Den som kommer söderifrån har då passerat bygatans skånelängor, där stockrosor sommartid klänger mot taknockarna och Kurts lamm bräker i hagen som gränsar till skolgården. Det gamla skolhuset är från seklets början, rundar man huset och kommer in på skolgården ser man tillbyggnaden. Från fotbollsplanen hörs barns röster och klätterställningen mitt på gården är fylld av sexåringar. Av de slumpvis valda barnen som intervjuas har sex sin närmaste äldre släkting i kommunen, fyra av dem har mormor i Malmö-Lund regionen (inom fyra mils avstånd), en har farfar i Kristianstad och en har släkten på längre håll.

När Slimmingebarnen talar om gamla, växer det ofta först fram en schablonbild av en lugn och trygg mormorsfigur som sitter hemma i soffan och bläddrar i sina

gamla fotoalbum. Där finns en katt och en kaffekanna på spisen. Ibland går hon ut och pysslar i trädgården. Då och då får hon besök, men ganska ofta är hon ensam. ”Men man har så mycket minnen när man är gammal.” Påpekar en nioårig pojke.

”Farmor och farfar bor i Lund, de har en stuga på landet utanför. På sommaren är jag där mest varje dag. Jag är mest med farmor, vi spelar memory, gör i ordning i trädgårdslandet, jag hjälper henne, jag tycker om att göra det. Farfar har haft två hjärtattacker, han har tennisarm, ja det är mycket med farfar...” *Pojke 11 år.*

”Jag vet inte hur det är att vara gammal. Skojigt kanske. Jag vill ha det bra. Bo i ett fint hus. Vill att många kommer och hälsar på mig så jag inte är så ensam. Farmor har en som bor bredvid henne som hon går in och pratar med.” *Flicka 9 år.*

”Det verkar ganska roligt att vara gammal. Man kan behöva vara lite ensam. Jag kommer att läsa tidning, gå och handla, äta våfflor.” *Pojke 8 år.*

”Det är bra att vara gammal. Man kan sitta inne och vila hur mycket man vill. Jag vill ta det lugnt när jag blir gammal. Jag tänker inte så mycket på det. Jag vill inte bli gammal, det är så kul nu.” *Flicka 7 år.*

En elvaårig flicka ser inte heller fram emot att bli gammal, det skulle vara för minnena i så fall. Hon radar upp ålderdomens nackdelar; man kan inte gå ut så mycket, inte spela fotboll, inte åka rullskridskor. Och så kan man ju dö snart. Hon vill ha liv och rörelse kring sig när hon blir gammal, gärna barn som leker. ”Jag förstår inte gamla som inte tycker om barn, de har själva varit barn. Det finns gamla som tittar surt på barn så fort de säger något. En tant i byn som går med käpp, tycker jag synd om för hon snart ska dö, hon kan inte göra så mycket längre.”

”Om man har ont om pengar är det inte så kul att vara gammal. När man är gammal har vissa dåligt med pengar. Morfar har lagom med pengar.” *Flicka 8 år.* När tolvåringen blir äldre ska han försöka njuta av tillvaron. Han är uppvuxen med djur och djur vill han ha hela livet. ”Jag ska försöka dra ut på tiden, så att jag alltid har något jag behöver göra.”

Elvaåringens farmor är busig. Hon är jättekaxig mot alla, till och med mot punkare! Elvaåringen tror att han kommer att bli som farmor. Han tycker att det verkar vara rätt skönt att vara gammal. Man får vila sig. ”En dag så dör man och det kvittar av vad. Det behöver man inte bekymra sig om innan.”

En annan elvaåring har upptäckt vilken källa till kunskap gamla människor kan vara. Hans mormor berättar gärna om hur det var förr i tiden. ”De hade det mycket svårare då, ändå var de lyckligare än vi är. De brydde sig mer om vänskap än om pengar, som man gör nu.”

... deras munnar ser sura ut fast de är glada ...

Barn tänker på äldre och åldrande

Vem är egentligen gammal?

I vimlet på trottoaren blandas alla slags människor. En grupp dagisbarn trängs med en dam med hund, några ungdomar på rullskridskor susar förbi ett par samtalande män i blåställ, några skolflickor med Spice Girls-tröjor och högklackade skor sveper förbi en gråhårig man med rullator. En karl i kostym talar ivrigt i mobiltelefon medan en kvinna i sarong är på väg mot busshållplatsen.

Hur skiljer barnen unga från gamla? Vilka sorterar de in i kategorin "äldre" i sin begreppsvärld? Ibland räcker det med att ha fyllt 20 år för att betraktas som stenålders av tioåringen ... När barnen verkligen tänker efter, är det tre tecken de utgår ifrån: Äldre är gråhåriga, de är rynkiga och går långsamt, ibland med hjälp av käpp eller rullator.

"Gamla är såna som levt länge. De är små och långsamma." *Flicka 8 år.*

"En gammal person är en som inte orkar så mycket. Han kisar lite med ögonen. De kan vara stränga och säger till barn som leker. Många har käpp. De har ont i ryggen och har käppen för att inte ramla." *Pojke 11 år.*

"Man ser lite skrumpen ut när man är gammal." *Flicka 7 år.*

"Gamla ser olika ut. Håret kan vara grått eller vitt. Många har glasögon, de är rynkiga, en del är lite hopsjunkna." *Flicka 12 år.*

"Gamla har grått hår. De är små och krymper." *Pojke 9 år.*

"Gamla är ganska roliga och så är de ofta sjuka." *Pojke 10 år.*

"Deras munnar ser sura ut fast de är glada. Riktigt gammal är man vid 80 år." *Flicka 11 år.*

Barnens beskrivningar av äldre liknar varandras, oavsett var barnen bor. Men sedan skiljer sig barnens erfarenheter åt. De allra flesta träffar äldre som de är släkt med, ganska många har en nära och innerlig kontakt. Några av barnen har äldre som sina förtrogna. Det ger bilderna flera dimensioner. Äldre personer har inte bara en "utsida". De kan också vara förstående kompisar som man litar på. De kan bevara hemligheter och ge råd och tröst. Barnen som anförtror sig till morfar eller farmor, gör det av olika skäl. Ett är att morfar har tid att lyssna. Och tycker någon att mamma eller pappa känns hopplös just nu, kan man vara ganska säker på att den äldre varit med om någon liknande situation. Morfar kan trösta utifrån sina egna erfarenheter.

"Gamla personer är snälla. Om det skulle hända mig något skulle jag gärna fråga en gammal person, som varit med om många saker. Min gammelmorfar kunde jag alltid tala med. Han hade egna barn och om jag berättade att jag var ledsen för något som hände i skolan kunde han känna igen det och berätta att mamma varit med om samma sak." *Britta 9 år.*

"Mormor upptäcker direkt om jag är ledsen och så pratar vi om det. Jag kan inte dölja något för henne. Hon är min kompis." *Sabrina 10 år.*

"Morfar träffar jag nästan varje helg. Han är en kompis som man kan prata med om allting." *Benny 12 år.*

"Jag går till mormor efter skolan. Hon sover på dagen. Hon har slutat röka och jag får inte härja så mycket. Jag får spela på orgeln när hon sover. Hon tycker om att höra "Flickan i Havanna". När hon mår dåligt berättar hon det och frågar hur jag

mår. Hon förstår hur jag känner mig och ger råd om vad jag kan göra. Jag berättar för henne när jag är ledsen. Hon sprider inga rykten. Jag kan lita på henne. Hon är min kompis." *Julia 10 år.*

Vad gör äldre? Vad gör barn och gamla tillsammans?

Ibland är mormor en städande tant. En farmor lagar alltid älsklingsrätter. En farfar spelar gärna fotboll med barnbarnen. Charlotta 11 år säger med stolthet i rösten att hennes farmor är lite galen, de brukar spela bandy tillsammans. Hon har blick för att äldre är olika. Mormor är mer av en fin dam, som bor i en välstädad etagevåning med bibliotek...

De flesta barnen berättar om sina äldre släktingar på ett sätt som visar att vissa uppgifter ses som typiskt kvinnliga eller typiskt manliga. Det är mormor och farmor som lagar mat, diskar och städar; morfar och farfar ägnar sig åt sina jobb utanför hemmet, åt sport och andra fritidssysselsättningar.

Umgänge med äldre kan ibland ställa särskilda krav på barnen. Det är något som kan kännas både bra och samtidigt lite ansträngande. En Stockholmsflicka berättar att hon verkligen försöker vara snäll och trevlig när hon är hos farföräldrarna. Hon brukar skjutsa farfar i rullstolen. En annan flicka säger: "På bussen reser man sig om de har käpp. En del gamla säger till att man ska resa sig, då är det inte lika roligt."

"Mormor bor i Farsta. Jag träffar henne ofta. Ibland är det jobbigt när hon inte hör vad jag säger. Hon blir glad när jag kommer. Jag bor i samma hus som farmor och farfar. Ibland känns det bra att ha dem nära." *Magdalena 12 år.*

"Mormor bor i Tjeckien. Hon jobbar i en kiosk fast hon är pensionär. Hon tycker om att titta på barnfilmer med mig. Hon gör alltid god mat och goda efterrätter." *Frank 9 år.*

"Mormor städar mycket. Vi får ta godis när som helst när vi är där. Mormor gör nästan alltid plättar. Jag får vara lite lugnare hos mormor." *Pierre 7 år.*

"Farmor bor utanför stan, men ganska nära. Vi brukar åka dit nästan varje helg. Pappa är orolig för att hon ska dö, han vill träffa henne så mycket som möjligt. Hon har varit på sjukhuset och fått byta hjärtat, hon är rätt dålig. Vi pratar med henne och ibland hjälper vi henne med maten. Det är ingen annan som kommer och hjälper henne. Hon går till doktorn mycket, jag blir orolig när hon pratar om det. Men mormor brukar bjuda på middag och gå på bio med min bror och mig. Vi är mycket ute i skogen och skärgården. Hon berättar vad blommorna heter." *Tage 8 år.*

"Jag är hos mormor nästan varje vecka. Jag brukar sova över där. Vi cyklar på kvällen och går ut med deras hund. Det är kul att vara med mormor. Man får godis. Hon har berättat om hur det var när hon var liten. Hon har ont i ryggen." *Christoffer 8 år.*

"Min låtsasmormor är morfars andra fru. Hon är snäll, alltid glad, jag brukar träffa henne nästan varje vecka. Ibland åker vi dit och hälsar på. Ibland sover jag över. Vi bygger snölyktor. Morfar fiskar mest." *Anna-Maria 10 år.*

Ibland behöver mamma och pappa hjälp ...

Relationerna mellan barnbarn och äldre hänger ibland samman med mellangenerationens behov. Många barn berättar om hur de äldre ställer upp som barnvakter. "När mamma är borta och pluggar är mormor och morfar hos mig. De hjälper mig med läxorna, vi tittar på Skilda världar ett par gånger i veckan. De är jättesnälla. De har ont när de går." *Manne 10 år.*

"Jag bor hos farmor fredag, lördag och söndag udda veckor. Då arbetar pappa. Farfar och farmor bor i Skurup och båda jobbar, men farfar ska snart bli pensionär. Det finns ett rum där barnbarnen sover över. Det är lugnare i Skurup än hemma i Holma." *Jens 9 år.*

"En helg är jag hos mormor och en hos farmor och farfar. En helg är jag ledig. När jag är hos farmor och farfar åker jag rollerblades i parken, tittar på tv. Ibland hjälper jag dem att städa. Farfar är döv på ett öra och nästan blind på ett öga. Mormor är 60 år. Hon går ut med hunden, försöker vara aktiv. Hon har brutit armbågen. Jag spelar basket med mormor." *Albert 11 år.*

Varje helg åker Antony till farmor och farfar som bor 60 km bort: "De har en dator som jag brukar spela på. Farmor är polsk och svensk och omgift. Min farfar dog och farmor gifte om sig så nu har jag en ny farfar. De arbetar alltid i trädgården och jag hjälper dem, jag planterar blommor och vattnar."

"Farmor står och säljer i cafeterian när jag tränar fotboll på helgerna. Ibland sover jag över hos henne." *Nisse 9 år.*

Men ibland blir det grus i maskineriet ... Flera av barnen har dålig kontakt med någon viss äldre anhörig. Det brukar inte handla om att barnen är osams med mormor eller morfar, utan snarare är det barnens föräldrar som har krångliga relationer till sina föräldrar. Ofta vet barnen inte riktigt varför kontakten är så dålig. De anar svårigheter i vuxenvärlden och vill helst inte tala om det. De känner på sig att de bör vara lojala med familjens vuxna när dessa har problem. Ibland har barnen "köpt" den vuxnes förklaring, det barnet säger, känns som ett eko av föräldrarnas förklaringar.

"Mormor bor i Lund, men vi träffas inte. Hon kom före jul och lämnade julklappar. Jag tror att mamma och pappa är osams med henne. Jag har aldrig träffat farfar och farmor. Men nu ska pappa åka och hälsa på dem, för farmor ska snart dö." *Louis 12 år.*

"Mamma och mormor umgås inte. Mormor är lite konstig. Hon ljuger och är orättvis." *Anna-Maria 10 år.*

"Mormor bor två mil härifrån, men vi ses nästan aldrig. Jag vet egentligen inte varför." *My 11 år.*

Åttaåriga Teres tycker att hennes farfars nya fru struntar i henne. Fast på sätt och vis förstår hon henne. "Monika har egna barnbarn. När jag kommer brukar hon mest sitta och läsa tidningen."

... en del är lite gnälliga - de vill nog att vi hälsar på mera

Riktigt gamla kan verka lite knepiga ...

Riktigt gamla personer kan vara svåra att förstå sig på. Där uppstår ett avstånd som barnen har känt men som det inte är så lätt att berätta om. Det är som om riktigt gamla människor är av en särskild sort.

"Gammel-Sara träffar jag hos farmor. Hon kan inte prata riktigt. Någon får översätta. Hon sitter i rullstol. Hon tycker mycket om barn." *Julia 10 år.*

"Mormors föräldrar lever fortfarande. Mormors mamma har dåligt minne. Ibland förstår jag inte vad de säger, inte för att de talar danska, jag kan danska, utan för att de mumlar." *Sue Ellen 9 år.*

"Min morfars mormor har jag träffat en gång. Hon blev 99 år. Morfars mamma och pappa lever. Dem har jag bara träffat en gång. De började gråta när jag kom, de hade inte träffat mig tidigare." *Cissi 8 år.*

"Mormors mamma är 92 år. Hon bor i ett hus där tre av hennes barn bor. Man tar mest hand om henne. Man fikar och tar det lugnt. Det är ganska tråkigt. Hon har grön starr." *Jozef 9 år.*

De små barnen jag pratade med hade sällan några kritiska kommentarer om sina äldre. Men ju äldre barnen blir, desto oftare reflekterar de över varför en del äldre kan bli gnälliga och trista. Också här går det att höra ekon av föräldrarnas uppfattningar.

"Mormor är ganska långtråkig. Hon har varit hos oss i två dagar och frågar mamma om idiotiska saker. Hon vill att det ska vara städat på hennes sätt." *Hedvig 10 år.*

"Mormor bor i huset mitt emot oss. Hon är inte så himla rolig, jag går inte dit så ofta. Hon tror att ingen bryr sig om henne. Hon klagar på att vi kommer så sällan. Hon kanske vill att vi ska vara där oftare. Mamma äter lunch med henne varje dag. Mormor är lite senil, men inte så glömsk. Hon är 84 år." *Daniel 12 år.*

"Jag cyklar till mormor. Hon börjar få ont i höfterna. Hon klagar hela tiden, är gnällig. Det är jobbigt. Vi går ner till kiosken och köper godis. Hon vill ha sällskap. Därför har hon en jättesnäll katt. Hon är gnällig om sin katt. På lördagarna ska den ha särskilt fin mat. Mormor vill bara laga mat, men säger jag att jag vill rita så gör hon det med mig. På sommaren sover jag ofta över hos mormor för hon har en pool." *Teres 8 år.*

Andra har lite dåligt samvete för att de inte ses så mycket: "Farmor bor i en handikapplägenhet. Egentligen träffar jag henne jätteofta, men nu var det ett tag sedan. Förr åkte farmor ut till oss, nu orkar hon inte längre. Hennes döttrar handlar till henne. Vi är där och hälsar på för hon är så ensam annars. Mamma hjälper också till när det behövs. Vi sitter och pratar mycket. Vi dricker saft och äter kakor. Vi talar om intressanta saker. När jag har varit hos tandläkaren brukar jag gå dit." *Klara 12 år.*

Hur umgås man på distans?

Långa avstånd till de äldre ger färre möten och i många fall en ytlig bekantskap. Relationen handlar då ofta om presenter. Mormor blir en avsändare av paket. Så är det för en del av barnen på Kungsholmen men också i Hedemora och i Slimminge.

Bland barnen i Holma finns barn med mycket olika erfarenheter. Några har sina släktingar långt borta, men ändå nära. En flicka med släkten i Polen träffar släkten varje lov. För dem är det viktigt att hålla ihop, trots avståndet. Samma flicka vill flytta till Polen, eller åtminstone studera i Polen, när hon blir vuxen. Den omvända situationen råder för en pojke, som kom med sin mamma från Ryssland. Han har inte ens sett sina farföräldrar på bild. Han drömmer om Tyskland, som är framtidslandet för honom.

"Farfar och farmor är skilda och bor i Stockholm. Farfar har jag träffat 4–5 gånger. Farmor har mycket leksaker. Vi brukar gå ut och handla saker. Vi pratar inte så mycket." *Pär 9 år.*

"Mormor och morfar bor i Danmark. Vi ses ett par gånger om året. Vi skriver till varandra. De skickar presenter. Jag har lite problem med att förstå vad de säger. Mormor pysslar mycket i trädgården. Farmor bor på Västkusten. Hon är pigg. Hon springer runt hela tiden och tar långa promenader, hon går så snabbt så jag har svårt att hinna med." *Susanne 11 år.*

"Jag pratar med farmor och farfar i telefon och är hos dem ganska ofta på loven. Farfar brukar vara med ute och spela boll. Han är sportintresserad, rolig, skämtar mycket. Farmor lagar mest mat. Jag vill bli som farfar, som klipper gräset fast han egentligen inte orkar, han ger sig inte. De blir glada om jag kommer. Det är skönt att vara hos dem och bara koppla av." *Daniel 12 år.*

"Farmor och farfar bor i Blekinge. Jag träffade dem i somras. Jag vill att de bor närmare mig. Vi skickar brev och julkort. Jag får presenter av dem." *Markus 10 år.*

"Hela min släkt bor i Polen. Det är en annorlunda atmosfär där, som jag gillar. Vi åker dit varje lov och brukar bo hos mormor och morfar, de bor utanför en stad. Farmor bor några mil bort, i stan. Jag vet inte riktigt vad vi ska göra hos farmor. Där finns inte lika mycket att göra som i stan här i Sverige. Hos mormor och morfar händer det alltid något. Här är det inte lika som i Polen. Där är det mera fattigt, men bra. I vissa städer är det rikt. På landet är det mer gammaldags." *Mischa 11 år.*

Tant Ester har blivit änka. Jag brukar springa dit och hjälpa henne ...

Några känner andra äldre som inte är släkt ...

Släktingar är de äldre som barnen främst känner. Då har man någon sorts relation, nästan oavsett avstånd. Men handlar det om andra äldre, bygger relationen på närhet, man är bekant med grannar. De kan vara grannarna tvärsöver gatan, de som bor i granngården eller de som bor i samma trappuppgång. Ett par Stockholmsflickor träffade en mycket gammal man på gården, senare började de hälsa på honom regelbundet på servicehuset.

Många av grannkontakterna är ytliga. Barnen vet inte namnen så noga. Barnen säger: "Vi hälsar på varandra" eller "vi ses inte så ofta". Men i några fall har det utvecklats till vänskap.

"Tant Ester har blivit änka. Jag brukar springa över och hjälpa henne. Ibland går jag dit när jag inte har något särskilt för mig. Då brukar Ester bjuda på glass." *Anna-Maria 10 år.*

"Ernst och Lillie är våra grannar. På vintern bor de i Malmö. När vi kommer med våra hästar brukar de ge hästarna äpple, morot eller bröd och vi får oss också en godisbit. Vi tittar på hennes leksaksdjur och så fikar vi." *Åsa 9 år.*

"Lennart är en granne som fiskar. Vi brukar köpa fisk av honom. Sen tittar vi på fiskarna tillsammans. Han är en kompis." *Pär 9 år.*

"Jag är hos min granne Elsa ibland. Hon är 94 år och bor själv. Vi skulle sälja bär till henne och så köpte hon alla bären för en krona. Det var inte vad vi hade tänkt oss. Hon bakar mycket." *Hedvig 10 år.*

Hur hade folk det förr?

Förr i tiden var det mycket som var annorlunda. Det vet de barn som velat fråga och har någon att fråga. De som är beredda att lyssna och reflektera får flera perspektiv på tillvaron. Det gäller inte minst barnen från andra länder. De kan jämföra situationer i Sverige och i hemlandet.

Några av barnen talar lite nostalgiskt om hur det var förr, när folk brydde sig mer om varandra och naturen var renare. Andra har förstått att det var svårare att leva då. Och Jozef, som flytt från Bosnien, har farföräldrar för vilka det smärtar alltför mycket att tala om det som en gång var.

"I Bosnien brukade de vakta kor, det är inte så kul att prata om förr i tiden." *Jozef 9 år.*

"Ibland när vi ligger och vilar berättar mormor hur det var förr i Sovjet. De hade det fattigt, trots att morfar körde lastbil. Här i Sverige kan man köpa allt." *Ivan 10 år.*

"Mormor berättar om hur det var förr. Hon kom från Falsterbo. De hade djur ibland på gården, det verkar som det var roligare då; allting var billigare, men ändå dyrare för dem." *Sabrina 10 år.*

"Morfar berättar många saker om hur det var förr. Det var mycket finare då, nu skräpar man ner så mycket." *Pär 9 år.*

"Mormor och hennes kompis kommer till oss när de är ute och går med hunden. De har berättat om förr i tiden, vad allting kostade och när de trodde att det skulle bli krig." *Markus 10 år.*

En elvaåring har morföräldrar som gör resor i trakten med barnbarnen och visar hur det var förr. Galgbacken i Vemmenhög t. ex. – sånt gillar han. "De är jättebra på att berätta historier. Mormor berättar om tomtar och nissar och sånt. Jag lär mig mycket av dom."

... Det känns sorgligt ...

Så tänker barnen på sjukdomar ...

Barnen återkommer ofta till hur kroppen påverkas av ålderdomen, ibland också själen. Demenssjukdomar är skrämmande, när barnen märker att den äldres personlighet har påverkats. Barnen är väl insatta i de gamlas krämpor. Många av dem har erfarenhet av hur cancer och hjärt- och kärlsjukdomar drabbat deras äldre släktingar. Barnen funderar också över hur de vuxna, mamma och pappa, upplever och pratar om de äldres sjukdomar. Jag får intrycket att barnen vet och ser betydligt mera än vad föräldrarna tror. ... "Pappas morfar är 80 år och ligger på ett hem. Han ser inte så bra. Jag träffar honom sällan och det är läskigt att se att han har blivit annorlunda, tunnhårig, och han sover mest. Jag var lite rädd att han skulle dö, men trodde att han skulle klara det. Han är stark." *Benny 12 år.*

"Mammas mamma får inte gå utomhus, hon snubblar lätt och måste vara försiktig. Hon har käpp. Hon berättar om hur det var när hon var liten, men hon har ganska svårt att prata, det går långsamt." *Eleonor 8 år.*

"Tant Edit vet inte om det är varmt eller kallt. Ibland har hon mycket kläder på sig, fast det är sommar. Det är roligt att träffa alla sorters människor, men de är lite svåra att förstå ibland." *Britta 9 år.*

"Farmor ligger på ett sjukhem. Hon är gammal. Hon måste ha en rullator. Hon är gammal och gaggig och behöver mycket hjälp. Pappa träffar henne flera gånger i veckan. Ibland följer jag och min lillebror med. Det är tråkigt där. Jag brukar tänka på att hon är gammal och att jag måste vara snäll mot henne." *Frank 9 år.*

"Morfar bor i Malmö, men jag träffar honom bara på kalas. Då brukar vi sitta och snacka en stund. Morfar glömmer rätt mycket. När jag ska fylla år ringer vi dagen innan och påminner honom." *Nisse 8 år.*

"Förut brukade morfar hålla på att busa, men nu kan han inte det längre, han har ont i hjärtat. Ibland åker han in till sjukhuset på natten." *Pierre 7 år.*

"Farmor har cancer i halsen. Nu har hon fått en apparat som gör att hon är bättre. Det är läskigt när gamla blir sjuka. Jag vet inte om jag får träffa henne igen." *Britta 9 år.*

"Min farfar fick cancer och jag var jätterädd att han skulle dö. Det var nästan som ett mirakel att han överlevde. Nu är han frisk från det." *Susanne 11 år.*

Till livet hör döden ...

Livets kretslopp finns med i barnens medvetande. Många har personliga erfarenheter av nära anhörigas död eller allvarliga sjukdomar som kommer att leda till döden. Hotet, att man väntar på döden, är svårt att förstå. De allra flesta tänker på detta med bävan. Att döden kan drabba mitt i en vanlig och trevlig vardag är märkligt och skrämmande. Men det finns också de som ser mer naturligt på döden och som tror att de riktigt gamla kanske längtar efter att få sluta sina dagar. Att berätta minnen om den som dött är en lättnad för flera barn.

"Morfar ska dö snart. Han har cancer och tar cellgifter. Jag fick reda på det för en månad sedan. Jag träffar honom hela tiden. Han vill inte dö, det är hemskt. Han är bara 61 år och har ett nytt barn, som är sju år!" *Charlotta 11 år.*

"Min låtsasfarfar fick cancer i magen. Jag satt i hans knä. Jag visste inte att han var sjuk innan. Jag minns begravningen. Vi brukade vara mycket i trädgården han och jag." *Petra 8 år.*

"Min morfar dog för två år sedan. Han var med på mitt kalas och sen åkte han till vårdcentralen." *Markus 10 år.*

"Gammelmormor var jättesnäll, hon gav mig saker. Hon dog på ett sjukhus för att hon var gammal. Jag var fyra-fem år då, men jag kommer ihåg henne mycket." *Julia 10 år.*

"Morfar rökte och hostade mycket. En dag när mormor var ute och handlade fick han hjärtinfarkt. Jag blev ledsen när mamma ringde och berättade att morfar dött. Nu är mormor sjuk. Hon ligger på lasarettet och har cancer. Jag har hälsat på henne en gång." *Jens 8 år.*

När sjuårige Lasse ska tala om hur det är att bli gammal, hittar han inget bra svar. Efter en lång paus säger han att han inte vill dö, att det är otäckt att tänka på det. Sedan berättar han att farmor är död och att han och mamma brukar gå och lägga blommor på graven. Det känns sorgligt. Alexandra minns sin gammelfarfar. Han hade lite hår och dog för att han var så gammal. Tolvårige Henriks mormor är också död. Hon var rökare och dog i lungcancer: "Men hon bakade goda chokladmuffins. Jag träffade henne mycket när hon var sjuk. Jag var med på begravningen."

"Jag kommer ihåg när ambulansen kom. Morfar bodde hos oss och fick en blodpropp i hjärnan. Han dog inne på sjukhuset." *Klara 12 år.*

"Farfar dog när jag var fem år. Ändå tycker jag att jag kände honom väl, farmor och hennes föräldrar talar så ofta om honom att han nästan känns levande." *Mischa 11 år.*

"Jag tror att det är ganska skönt för vissa gamla att veta att snart ska jag dö. Mormor längtar nog lite efter döden eller så är hon rädd. Det verkar tråkigt, hon är ensam. Det vore bättre om hon hade en katt, eller så." *Johannes 11 år.*

... Att vara gammal är ganska likt hur det är att vara när man är 30 år ...

Alla blir äldre en dag - vad gör Du när Du blir gammal?

Den egna ålderdomen då? Tanken på att åldras försöker barnen skjuta undan. "Jag vill vara barn hela livet." Särskilt de små tror sig veta att gamla egentligen vill vara unga. Att det syns på dem. Men andra tror att det kommer att bli ganska skönt att bli gammal: Anna-Maria, 10 år, ska vila och ha skoj med sina barnbarn, gå på marknad och bada i sjön med dem. Hon har också en plan för sin ålderdom - hon ska dela lägenhet med en kompis, "så vi får sällskap". Hon fortsätter "och så är jag snäll, jag ger bort mycket, så jag tror att jag kommer att få mycket hjälp".

Litet tröstande säger Britta, 9 år, "det är nog roligt att få bli gammal. Det händer mycket då också."

"Om man är gammal och sjuk, kanske man tänker att man har gjort sitt, är man pigg vill man fortsätta leva." *Charlotta 11 år.*

Många tycker annorlunda. När de bedömer hur de kommer att bli som gamla, jämför barnen med vad de tycker är roligt nu. De flesta barn jag träffar gillar liv och rörelse, lek och spring och många av dem omges av äldre som lever ganska lugna och stillasittande liv. Det är få som reflekterar över om gamla väljer en stilla tillvaro eller om krämpor eller brist på ork "tvingar" gamla ner i fåtöljerna. Många kopplar det stillsamma till tråkighet och därför finns det ett slags trist begränsning i att bli gammal: "Man kan inte springa och busa så mycket. Någon ska komma och hälsa på så att man får sällskap och prata. Jag är lite rädd för att bli sjuk, att inte må bra." *Mikaela 7 år.*

"Det verkar jobbigt att vara gammal. Man kan inte direkt springa. Det är trist att man har levt sitt liv. Men mina släktingar är nöjda, fast de inte har levt perfekta liv." *Magdalena 12 år.*

"Att bli gammal blir nog svårt på ett sätt. Då orkar man inte lika mycket. Man blir sämre. Vissa äldre är jätterika. Jag vill ha det normalt, ha pengar till det jag behöver. Jag vill behålla kontakten med Polen." *Mischa 11 år.*

"Det är nog inte så roligt att vara gammal. Man saknar ungdomskompisar, allt roligt nu, det är svårare att springa runt om man är gammal. Jag vill vara tillräckligt stark för att klara att laga min egen mat och inte behöva ha en läkare som sköter mej. Jag vill bli gammal i Gambia." *Cassandra 12 år.*

"Man ska vara glad för att man lever, så att man inte tycker att livet är för trist." *Antony 7 år.*

Några tycker att det till och med verkar skrämmande att bli gammal. De har sett gamla som de tycker förlorar kontrollen över sina liv, som börjar minnas sämre och som kanske inte längre kan uppträda lika värdigt som tidigare.

"När man är gammal har man inte lika mycket kontroll som när man är ung, man kan ha problem med minnet. Jag vill ha lugn och ro när jag blir gammal, så inte barnen skriker och har sönder huset. Man kanske känner att man snart ska dö?" *Sue Ellen 9 år.*

"Det verkar tråkigt att bli gammal. Man har inget att göra. Man väntar på sin grav. Jag vill ha lugn och ro, ingen ska störa mig. Men jag tror att jag kommer att få oväsen runt mig för jag kommer att bo i stan." *Nikolas 9 år.*

"Det verkar tradigt att vara gammal. Man har ont överallt, hela tiden, det har mormor, hon talar om recept och sånt hela tiden. Jag vill ha det bra när jag blir gammal, men jag vill inte ha ont. Och jag vill inte ha rynkor." *Sabrina 10 år.*

"Det verkar jobbigt att bli gammal. Man ska snart dö." *Louis 12 år.* Han har få kontakter med äldre. Mamman och mormodern har brutit med varandra och farföräldrarna lever i ett annat land. Han vet att farmodern är döende. Christoffer, däremot, har nära relationer till flera äldre. Han lever i en värld med mycket stim och stoj och ser att ålderdomen ger en hel del nya möjligheter. Christoffer och Åsa, 8 och 9 år, kan se fördelar med att bli gamla även om det är allra roligast just nu. De tänker sig en ålderdom med ett skönt vardagsliv, fina hus och god mat. Våfflor allra helst, tycker Christoffer. Ensamhet är inte något som Åsa uppskattar. Hon vill ha många som hälsar på när hon blir gammal. Men Christoffer tycker att man kan behöva vara lite ensam ...

Olika erfarenheter speglas också i svaren från Alexandra 7 år och Per 12 år:

"Man kan sitta inne och vila hur mycket man vill. Jag vill ta det lugnt när jag blir gammal. Jag tänker inte så mycket på det. Jag vill inte bli gammal, det är så kul nu."
"Det blir kul att bli gammal om man har pengar och är frisk. Inte om man är ensam."

Den kanske svåraste frågan barnen fick var hur de föreställer sig sin egen ålderdom. Vad kommer du att göra? Hur vill du ha det? Fram matas ljuva bilder av landsbygd och djur, stora trygga familjer, en vänlig make. Andra utgår ifrån hur de har det idag och sina intressen. De vill fortsätta så också i framtiden.

När jag frågar de mindre barnen vad de tror att de ska göra som gamla, tystnar flera av dem och börjar fundera. Jag försöker hjälpa dem på traven och säger: Klättra i träd? Leka kurragömma? Åka rollerblades? Nej, ropar alla samfällt. Varför inte det? De är rörande eniga att sånt gör inte gamla. Hoppa rep, då? Neej, det går inte för sig. Gjorde gamla människor såna saker skulle de bli betraktade som tokiga. Samma barn tycker att det verkar lite trist att bli gammal. Men så finns de som har en morfar som gör vad som faller honom in. De barnen tycker att det ska bli ganska roligt att bli gamla. De som har sjuka äldre släktingar återkommer mycket till att det är viktigt att få vara frisk och inte behöva hjälp av andra. Att vara hjälplös och t.ex. inte kunna laga sin egen mat som man vill - det är ett särskilt sorgligt perspektiv för några.

Ju äldre barnen är desto mer ovilliga är de att måla upp bilder av framtiden. "När man är gammal vet man att livet snart är slut. Om man är sjuk längtar man efter att dö." *My 11 år.*

"Jag ska försöka att inte bli dålig. Om jag blir som farmor, som har cancer eller farfar, som behöver rullator, är det inte så roligt längre." *Britta 9 år.*

"Helst skulle jag vilja spela golf, om jag kan. Ibland blir jag rädd när jag tänker på att bli gammal. Då har man ju levt klart." *Benny 12 år.*

"Jag vill bo i villa när jag blir gammal. Gå på bilmässa. Åka utomlands. Jag kanske vill köra snowboard när jag blir gammal, det gillar jag nu." *Manne 10 år.*

"Jag vill bo i en lägenhet i stan när jag blir gammal, vill lata mig och titta på teve och se hur det går för alla hockeylag." *Pierre 7 år.*

"Jag vill bo på landet eller något varmt ställe, som Grekland. Jag ska ha det jättetrevligt, bada, röra på mig och så ska jag träffa barn och barnbarn mycket." *Johannes 11 år.*

Somliga flickor, som sjuåriga Lena, har lagt märke till praktiska svårigheter som uppstår när man blir gammal: "Jag vill bo litet, inte ha för mycket arbete med huset. Jag kommer nog att behöva lite hjälp, mina barnbarn får hjälpa mig. Det kommer de att göra."

”Det verkar vara jobbigt att vara över 80 år som morfar. När jag blir gammal kommer jag att sitta hemma och göra sånt som jag vill ha gjort. Och så vill jag resa lite till olika länder. Många pensionärer är ju pigga. Mormor var nyss i Katalonien och red på kameler i bergen.” *Nils 8 år.*

”När jag blir gammal vill jag ha ganska mycket pengar, så att jag kan göra något om det händer mig något. Jag vill bo i ett hus i Sverige, jag är rädd för att det ska bli krig i Bosnien igen.” *Jozef 9 år.*

”Det blir kul att bli gammal om man har pengar och är frisk. Inte om man är ensam. Då måste man ha kompisar i sin egen ålder. Jag vill resa, se mig omkring. Jag behöver inte ha mycket pengar, först så sparar jag, sen reser jag.”
Daniel 12 år.

”Att vara gammal är ganska likt hur det är att vara när man är 30 år.”
Markus 10 år.

Hur jag får det beror på vad jag har gjort. Om jag blir proffs i fotboll kanske jag är tränare i ett annat land. Jag kanske sitter i rullstol för att jag har tränat så mycket. Jag har kanske fel på hjärtat.

Mormor berättar om hur det var förr på en bondgård, det märks stor skillnad mot nu. Jag vill bo på landet och ha en massa djur, eller kanske bara en hund, det kanske är jobbigt med fler djur och barn och barnbarn.

Några ord om utredningen

Utredningsarbetet

Sedan regeringen fattat beslut om att frågor om *bemötande av äldre* skulle utredas fick Britta Rundström, kommunalråd i Helsingborg, uppdraget som särskild utredare år 1996.

Företrädare för pensionärsorganisationer, fackliga organisationer, forsknings- och utbildningsinstitutioner, Landstingsförbundet, Svenska Kommunförbundet, Socialstyrelsen och Socialdepartementet förordnades att som sakkunniga biträda i utredningsarbetet. Utredaren har även en referensgrupp med företrädare för handikapporganisationerna liksom ett sekretariat.

Utredningsuppdraget (dir. 1995:159) är omfattande. Det har motiverat en förlängning av utredningstiden t.o.m. november 1997. Utredaren skall då presentera sina förslag i ett slutbetänkande.

I uppdraget ingår att

- kartlägga och analysera brister i bemötandet av äldre inom omsorg och vård och i annan offentlig verksamhet,
- belysa vilka faktorer hos personalen som påverkar bemötandet av äldre (exempelvis betydelsen av kön, ålder, utbildning, socioekonomisk och kulturell bakgrund),
- belysa på vilket sätt dessa faktorer hos äldre har betydelse för hur den äldre upplever bemötandet och samtidigt hur den äldre låter sig bemötas,
- kartlägga och analysera faktorer i organisation och struktur som bidrar till brister i kvalitet och bemötande,
- belysa internationella erfarenheter och kunskaper på området,
- beskriva pågående utvecklingsarbete i kommuner och landsting som rör kvalitetsutveckling och utveckling av innehållet i omsorg och vård.

Bland de uppgifter som särskilt kommenteras i uppdraget finns frågan om äldres möjlighet att flytta till en särskild boendeform i en annan kommun samt frågan om bemötandet av äldre från andra länder.

Hela uppdraget finns återgivet bl.a. som bilaga i delbetänkandet Rätt att flytta – en fråga om bemötande av äldre (SOU 1996:161). Detta delbetänkande, som remissbehandlades, innehåller förslag om en rättslig reglering för att underlätta äldres möjligheter att flytta till en annan kommun när de är i behov av omfattande vård- och omsorgsinsatser. Med smärre förändringar ingick förslaget i den proposition om ändring i socialtjänstlagen (reg.prop. 1996/97:124) som riksdagen beslutade om våren 1997. Beslutet träder i kraft 1 januari 1998.

Sedan delbetänkandet Brister i omsorg – en fråga om bemötande av äldre (SOU 1997:51) och rapporten Omsorg med kunskap och inlevelse – en fråga om bemötande av äldre (SOU 1997:52) överlämnats till socialministen i april 1997 har utredaren inbjudit till en bred diskussion om bemötande av äldre. Materialet skickades till

enskilda, organisationer, myndigheter, verksamheter m.fl. med uppmaningen att presentera synpunkter och förslag på förbättrande förändringar i bemötande av äldre. Det mycket rika och inspirerande material, som blev gensvaret på utredarens inbjudan till diskussion, har sammanställts (stencil, oktober 1997).

I det samlade kartläggningsmaterialet ingår också en rapport om bemötandet av äldre från andra länder (SOU 1997:76) samt en sammanställning av goda exempel på utvecklingsarbete i kommuner och landsting (stencil, maj 1997). Den senare utgör ett av flera sätt på vilka utredningen visar hur innehållet i vård och omsorg om äldre är föremål för kvalitetshöjande processer på många håll i landet.

Hittills publicerade skrifter:

Delbetänkanden

1. Rätt att flytta – en fråga om bemötande av äldre (SOU 1996:161)
2. Brister i omsorg – en fråga om bemötande av äldre (SOU 1997:51)

Rapporter av utredningen

Omsorg med kunskap och inlevelse – en fråga om bemötande av äldre (SOU 1997:52)
Barns bilder av äldre – en fråga om bemötande av äldre (SOU 1997:147)

Rapport till utredningen

Invandrare i vård och omsorg – en fråga om bemötande av äldre (SOU 1997:76)

Ovanstående skrifter kan beställas från Fritzes Kundtjänst 106 47 Stockholm, orderfax 08-690 91 91, ordertel. 08-690 91 90.

Stencil

Kvalitetsutveckling i vård och omsorg om äldre – Exempel från kommuner och landsting (Utredningen om bemötande av äldre, maj 1997)

Tankar och förslag om bemötande av äldre – sammanställning av yttranden över Brister i omsorg – en fråga om bemötande av äldre (SOU 1997:51) och Omsorg med kunskap och inlevelse – en fråga om bemötande av äldre (SOU 1997:52). (Utredningen om bemötande av äldre, oktober 1997).

Stenciler enligt ovan samt delbetänkanden och rapporter på kassett, i lättläst sammanfattning och i punktskrift för personer med olika funktionshinder kan beställas från Utredningen om bemötande av äldre, Socialdepartementet, 103 33 Stockholm (fax 08-405 43 80 eller från Monica Henrikson (utredningssekretariatet), tel. 08-405 37 08.

Övrigt

En intervjustudie redovisad i SoS-rapport 1997:17 under titeln "Värdigt bemötande – går det att lära?" är resultatet av ett samarbete mellan Utredningen om bemötande av äldre och Socialstyrelsen. Rapporten behandlar bl.a. hur personalens teoretiska kunskaper omsätts i äldreomsorgens praktik.
Denna skrift kan köpas från Socialstyrelsens Kundtjänst, orderfax 08-760 58 95 tel. 08-795 23 30.

Statens offentliga utredningar 1997

Kronologisk förteckning

1. Den nya gymnasieskolan – steg för steg. U.
2. Inkomstskattelag, del I-III. Fi.
3. Fastighetsdataregister. Ju.
4. Förbättrad miljöinformation. M.
5. Aktivt lönebidrag. Ett effektivare stöd för arbetshandikappade. A.
6. Länsstyrelsernas roll i trafik- och fordonsfrågor. K.
7. Byråkratin i backspegeln. Femtio år av förändring på sex förvaltningsområden. Fi.
8. Röster om barns och ungdomars psykiska hälsa. S.
9. Flexibel förvaltning. Förändring och verksamhetsanpassning av statsförvaltningens struktur. Fi.
10. Ansvaret för valutapolitiken. Fi.
11. Skatter, miljö och sysselsättning. Fi.
12. IT-problem inför 2000-skiftet. Referat och slutsatser från en hearing anordnad av IT-kommissionen den 18 december. IT-kommissionens rapport 1/97. K.
13. Regionpolitik för hela Sverige. N.
14. IT i kulturens tjänst. Ku.
15. Det svåra samspelet. Resultatstyrningens framväxt och problematik. Fi.
16. Att utveckla industriforskningsinstituten. N.
17. Skatter, tjänster och sysselsättning. + Bilagor. Fi.
18. Granskning av granskning. Den statliga revisionen i Sverige och Danmark. Fi.
19. Bättre information om konsumentpriser. In.
20. Konkurrenslagen 1993-1996. N.
21. Växa i lärande. Förslag till läroplan för barn och unga 6-16 år. U.
22. Aktiebolagets kapital. Ju.
23. Digital demokr@ti. Ett seminarium om Teknik, demokrati och delaktighet den 8 november 1996 anordnat av Folkomröstningsutredningen, IT-kommissionen och Kommunikationsforskningsberedningen. IT-kommissionens rapport 2/97. K.
24. Välfärd i verkligheten – Pengar räcker inte. S.
25. Svensk mat – på EU-fat. Jo.
26. EU:s jordbrukspolitik och den globala livsmedelsförsörjningen. Jo.
27. Kontroll Reavinst Värdepapper. Fi.
28. I demokratins tjänst. Statstjänstemannens roll och vårt offentliga etos. Fi.
29. Barnpornografifrågan. Innehavskriminalisering m.m. Ju.
30. Europa och staten. Europeiseringens betydelse för svensk statsförvaltning. Fi.
31. Kristallkulan – tretton röster om framtiden. IT-kommissionens rapport 3/97. K.
32. Följdlagstiftning till miljöbalken. M.
33. Att lära över gränser. En studie av OECD:s förvaltningspolitiska samarbete. Fi.
34. Övervakning av miljön. M.
35. Ny kurs i trafikpolitiken + bilagor. K.
36. Bekämpande av penningtvätt. Fi.
37. Ett tekniskt forskningsinstitut i Göteborg. U.
38. Myndighet eller marknad. Statsförvaltningens olika verksamhetsformer. Fi.
39. Integritet Offentlighet Informationsteknik. Ju.
40. Unga och arbete. In.
41. Staten och trossamfunden
    Rättslig reglering
    – Grundlag
    – Lag om trossamfund
    – Lag om Svenska kyrkan. Ku.
42. Staten och trossamfunden
    Begravningsverksamheten. Ku.
43. Staten och trossamfunden
    Den kulturhistoriskt värdefulla kyrkliga egendomen och de kyrkliga arkiven. Ku.
44. Staten och trossamfunden
    Svenska kyrkans personal. Ku.
45. Staten och trossamfunden
    Stöd, skatter och finansiering. Ku.
46. Staten och trossamfunden
    Statlig medverkan vid avgiftsbetalning. Ku.
47. Staten och trossamfunden
    Den kyrkliga egendomen. Ku.
48. Arbetsgivarpolitik i staten. För kompetens och resultat. Fi.
49. Grundlagsskydd för nya medier. Ju.
50. Alternativa utvecklingsvägar för EU:s gemensamma jordbrukspolitik. Jo.
51. Brister i omsorg
    – en fråga om bemötande av äldre. S.
52. Omsorg med kunskap och inlevelse
    – en fråga om bemötande av äldre. S.
53. Avskaffa reklamskatten! Fi.
54. Ministern och makten. Hur fungerar ministerstyre i praktiken? Fi.
55. Staten och trossamfunden. Sammanfattningarna av förslagen från de statliga utredningarna. Ku.
56. Folket som rådgivare och beslutsfattare. + Bilaga 1 och 2. Ju.
57. I medborgarnas tjänst. En samlad förvaltningspolitik för staten. Fi.
58. Personaluthyrning. A.
59. Svenskhemmet Voksenåsens förvaltningsform. Ku.
60. Betal-TV inom Sveriges Television. Ku.

Statens offentliga utredningar 1997

Kronologisk förteckning

61. Att växa bland betong och kojor.
Ett delbetänkande om barns och ungdomars uppväxtvillkor i storstädernas utsatta områden från Storstadskommittén. S.
62. Rosor av betong.
En antologi till delbetänkandet Att växa bland betong och kojor från Storstadskommittén. S.
63. Sverige inför epokskiftet.
IT-kommissionens rapport 5/97. K.
64. Samhall. En arbetsmarknadspolitisk åtgärd
+ Bilagedel. A
65. Polisens register. Ju.
66. Statsskuldspolitiken. Fi.
67. Återkallelse av uppehållstillstånd. UD.
68. Grannlands-TV i kabelnät. Ku.
69. Besparingar i stort och smått. U.
70. Totalförsvaret och frivilligorganisationerna
– uppdrag, stöd och ersättning. Fö.
71. Politik för unga.
+ 2 st bilagor. In.
72. En lag om socialförsäkringar. S.
73. Inför en svensk policy om säker elektronisk kommunikation. Referat från ett seminarium anordnat av IT-kommissionen, Närings- och handelsdepartementet och SEIS den 11 december 1996. IT-kommissionens rapport 6/97. K.
74. EU:s jordbrukspolitik, miljön och regional utveckling. Jo.
75. Bosättningsbegreppet. Skatterättsliga regler för fysiska personer. Fi.
76. Invandrare i vård och omsorg
– en fråga om bemötande av äldre. S.
77. Uppföljning av inkomstskattelagen. Fi.
78. Medelsförvaltning i kommuner och landsting. In.
79. Försäkringsmäklare. En lagöversyn av Försäkringsmäklarutredningen. Fi.
80. Reformerad stabsorganisation. Fi.
81. Allmännyttiga bostadsföretag.
+ Bilaga. In.
82. Lika möjligheter. In.
83. Om makt och kön – i spåren av offentliga organisationers omvandling. A.
84. En hållbar kemikaliepolitik. M.
85. Förmån efter inkomst – Samordnat inkomst begrepp för bostadsstöden och nya kvalifikationsregler för rätt till sjukpenninggrundande inkomst. S.
86. Punktskattekontroll av alkohol, tobak och mineralolja, m.m. Fi.
87. Kvinnor, män och inkomster.
Jämställdhet och oberoende. A.
88. Upphandling för utveckling. N.
89. Handeln med skrot och begagnade varor. N.
90. Ändrad organisation för det statliga plan-, bygg- och bostadsväsendet. In.
91. Jaktens villkor – en utredning om vissa jaktfrågor. Jo.
92. Medieföretag i Sverige – Ägande och strukturförändringar i press, radio och TV. Ku.
93. Hantering av fel i utjämningssystemet för kommuner och landsting. In.
94. Konkurrensneutralt transportbidrag. N.
95. Forum för världskultur
– en rapport om ett rikare kulturliv. Ku.
96. Lokalförsörjning och fastighetsägande.
En utvärdering av statens fastighetsorganisation. Fi.
97. Skydd av skogsmark. Behov och kostnader. M.
98. Skydd av skogsmark. Behov och kostnader. Bilagor. M.
99. En ny vattenadministration. Vatten är livet. M.
100. Nya samverkansformer inom den sjöhistoriska museiverksamheten. Ku.
101. Behandling av personuppgifter om totalförsvarspliktiga. Fö.
102. Mat & Miljö. Svensk strategi för EU:s jordbruk i framtiden. Jo.
103. Rapport med förslag om sändningsorter. Ku.
104. Polis i fredens tjänst. UD.
105. Agenda 21 i Sverige.
Fem år efter Rio – resultat och framtid. M.
106. En fond för unga konstnärer. Ku.
107. Den nya gymnasieskolan
– problem och möjligheter. U.
108. Att lämna skolan med rak rygg – Om rätten till skriftspråket och om förskolans och skolans möjligheter att förebygga och möta läs- och skrivsvårigheter. U.
109. Myndighetsansvaret för transport av farligt gods. Fö.
110. Säkrare obligationer? Fi.
111. Branschsanering - och andra metoder mot ekobrott. Ju.
112. En samordnad militär skolorganisation.
113. Mot halva makten – elva historiska essäer om kvinnors strategier och mäns motstånd. A.
114. Styrsystem och jämställdhet. Institutioner i förändring och könsmaktens framtid. A.
115. Ljusnande framtid eller ett långt farväl? Den svenska välfärdsstaten i jämförande belysning. A.
116. Barnets bästa i främsta rummet. FN:s konvention om barnets rättigheter förverkligas i Sverige. S.
116. Barnets bästa – en antologi. S.

Statens offentliga utredningar 1997

Kronologisk förteckning

117. Nobelcenter i Stockholm – ett informations- och aktivitetscentrum kring naturvetenskap, kultur och samhälle. Ku.
118. Delade städer. S.
119. En tydligare roll för hälso- och sjukvården i folkhälsoarbetet. S.
120. Vuxenpedagogik i Sverige. Forskning, utbildning, utveckling. En Kartläggning. U.
121. Skolfrågor – Om skola i en ny tid. U.
122. Rättigheter i luftfartyg. K.
123. Ett effektivare näringsförbud. N.
124. IT-kommissionens hearing om den nya medie- och programvaruindustrin. Andrakammarsalen, Riksdagen, 1997-06-16. K.
125 Ett svenskt investerarskydd. Fi.
126. Bilen, miljön och säkerheten. Fi.
127. Straffansvar för juridiska personer. Del A+B. Ju.
128. Verkställighet och kontroll i utlänningsärenden. UD.
129. Kollektivtrafik i tid + Bilaga. K.
130. Effektivare statlig inköpssamordning. Fi.
131. Lag om premiepension. Fi.
132. Antimicrobial Feed Additives. Jo.
133. Antimikrobiella fodertillsatser (sammandrag). Jo.
134. Förtroendemannainflytande – ökad kvalitet och rättssäkerhet. S.
135. Ledare, makt och kön. A.
136. Kvinnors och mäns löner – varför så olika? A.
137. Glastak och glasväggar? Den könssegregerade arbetsmarknaden. A.
138. Familj, makt och jämställdhet. A.
139. Hemmet, barnen och makten. Förhandlingar om arbete och pengar i familjen. A.
140. Fonogramersättning. Ku.
141. Boken i tiden. Ku.
142. Högkostnadsskydd mot sjuklönekostnader. S.
143. Större EU – säkrare Europa. UD.
144. Försvarets fastigheter. Former för en kostnadseffektiv och verksamhetsinriktad förvaltning. Fi.
145. Förvalta med miljöansvar. Statsförvaltningens arbete för ekologisk hållbarhet. M.
146. Grunddata – i samhällets tjänst. Fi.
147. Barns bilder av åldrande – en fråga om bemötande av äldre. S.

Statens offentliga utredningar 1997

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Fastighetsdataregister. [3]
Aktiebolagets kapital. [22]
Barnpornografifrågan.
Innehavskriminalisering m.m. [29]
Integritet Offentlighet Informationsteknik. [39]
Grundlagsskydd för nya medier. [49]
Folket som rådgivare och beslutsfattare.
+ Bilaga 1 och 2. [56]
Polisens register. [65]
Branschsanering - och andra metoder mot ekobrott. [111]
Straffansvar för juridiska personer. Del A+B. [127]

Utrikesdepartementet

Återkallelse av uppehållstillstånd. [67]
Polis i fredens tjänst. [104]
Verkställighet och kontroll i utlänningsärenden. [128]
Större EU – säkrare Europa. [143]

Försvarsdepartementet

Totalförsvaret och frivilligorganisationerna
– uppdrag, stöd och ersättning. [70]
Behandling av personuppgifter om
totalförsvarspliktiga. [101]
Myndighetsansvaret för transport av farligt gods. [109]
En samordnad militär skolorganisation.[112]

Socialdepartementet

Röster om barns och ungdomars psykiska hälsa. [8]
Välfärd i verkligheten – Pengar räcker inte. [24]
Brister i omsorg
– en fråga om bemötande av äldre. [51]
Omsorg med kunskap och inlevelse
– en fråga om bemötande av äldre. [52]
Att växa bland betong och kojor.
Ett delbetänkande om barns och ungdomars
uppväxtvillkor i storstädernas utsatta områden från
Storstadskommittén. [61]
Rosor av betong.
En antologi till delbetänkandet Att växa bland
betong och kojor från Storstadskommittén. [62]
En lag om socialförsäkringar. [72]
Invandrare i vård och omsorg
– en fråga om bemötande av äldre. [76]
Förmån efter inkomst – Samordnat inkomstbegrepp
för bostadsstöden och nya kvalifikationsregler för
rätt till sjukpenninggrundande inkomst. [85]
Barnets bästa i främsta rummet. FN:s konvention
om barnets rättigheter förverkligas i Sverige. [116]
Barnets bästa – en antologi. [116]
Delade städer. [118]
En tydligare roll för hälso- och sjukvården i
folkhälsoarbetet. [119]
Förtroendemannainflytande – ökad kvalitet och
rättssäkerhet. [134]
Högkostnadsskydd mot sjuklönekostnader. [142]
Barns bilder av åldrande
– en fråga om bemötande av äldre. [147]

Kommunikationsdepartementet

Länsstyrelsernas roll i trafik- och fordonsfrågor. [6]
IT-problem inför 2000-skiftet. Referat och slutsatser från
en hearing anordnad av IT-kommissionen den
18 december. IT-kommissionens rapport 1/97. [12]
Digital demokr@ti. Ett seminarium om Teknik,
demokrati och delaktighet den 8 november 1996
anordnat av Folkomröstningsutredningen, IT-
kommissionen och Kommunikationsforsknings-
beredningen. IT-kommissionens rapport 2/97. [23]
Kristallkulan – tretton röster om framtiden.
IT-kommissionens rapport 3/97. [31]
Ny kurs i trafikpolitiken + bilagor. [35]
Sverige inför epokskiftet.
IT-kommissionens rapport 5/97. [63]
Inför en svensk policy om säker elektronisk
kommunikation. Referat från ett seminarium anordnat av
IT-kommissionen, Närings- och handelsdepartementet
och SEIS den 11 december 1996.
IT-kommissionens rapport 6/97. [73]
Rättigheter i luftfartyg. [122]
IT-kommissionens hearing om den nya medie- och
programvaruindustrin. Andrakammarsalen,
Riksdagen, 1997-06-16. [124]
Kollektivtrafik i tid + Bilaga. [129]

Finansdepartementet

Inkomstskattelag, del I-III. [2]
Byråkratin i backspegeln. Femtio år av förändring på sex
förvaltningsområden. [7]
Flexibel förvaltning. Förändring och verksam-
hetsanpassning av statsförvaltningens struktur. [9]
Ansvaret för valutapolitiken. [10]
Skatter, miljö och sysselsättning. [11]
Det svåra samspelet. Resultatstyrningens framväxt
och problematik. [15]
Skatter, tjänster och sysselsättning.
+ Bilagor. [17]
Granskning av granskning.
Den statliga revisionen i Sverige och Danmark. [18]
Kontroll Reavinst Värdepapper. [27]

Statens offentliga utredningar 1997

Systematisk förteckning

I demokratins tjänst. Statstjänstemannens roll och vårt offentliga etos. [28]
Europa och staten. Europeiseringens betydelse för svensk statsförvaltning. [30]
Att lära över gränser. En studie av OECD:s förvaltningspolitiska samarbete. [33]
Bekämpande av penningtvätt. [36]
Myndighet eller marknad.
Statsförvaltningens olika verksamhetsformer. [38]
Arbetsgivarpolitik i staten.
För kompetens och resultat. [48]
Avskaffa reklamskatten! [53]
Ministern och makten.
Hur fungerar ministerstyre i praktiken? [54]
I medborgarnas tjänst.
En samlad förvaltningspolitik för staten. [57]
Statsskuldspolitiken. [66]
Bosättningsbegreppet. Skatterättsliga regler för fysiska personer. [75]
Uppföljning av inkomstskattelagen. [77]
Försäkringsmäklare. En lagöversyn av Försäkringsmäklarutredningen. [79]
Reformerad stabsorganisation. [80]
Punktskattekontroll av alkohol, tobak och mineralolja, m.m. [86]
Lokalförsörjning och fastighetsägande.
En utvärdering av statens fastighetsorganisation. [96]
Säkrare obligationer? [110]
Ett svenskt investerarskydd. [125]
Bilen, miljön och säkerheten. [126]
Effektivare statlig inköpssamordning. [130]
Lag om premiepension. [131]
Försvarets fastigheter.
Former för en kostnadseffektiv och verksamhetsinriktad förvaltning. [144]
Grunddata – i samhällets tjänst. [146]

Utbildningsdepartementet

Den nya gymnasieskolan – steg för steg. [1]
Växa i lärande. Förslag till läroplan för barn och unga 6-16 år. [21]
Ett tekniskt forskningsinstitut i Göteborg. [37]
Besparingar i stort och smått. [69]
Den nya gymnasieskolan
– problem och möjligheter. [107]
Att lämna skolan med rak rygg – Om rätten till skriftspråket och om förskolans och skolans möjligheter att förebygga och möta läs- och skrivsvårigheter. [108]
Vuxenpedagogik i Sverige. Forskning, utbildning, utveckling. En Kartläggning. [120]
Skolfrågor – Om skola i en ny tid. [121]

Jordbruksdepartementet

Svensk mat – på EU-fat. [25]
EU:s jordbrukspolitik och den globala livsmedelsförsörjningen. [26]
Alternativa utvecklingsvägar för EU:s gemensamma jordbrukspolitik. [50]
EU:s jordbrukspolitik, miljön och regional utveckling. [74]
Jaktens villkor – en utredning om vissa jaktfrågor. [91]
Mat & Miljö. Svensk strategi för EU:s jordbruk i framtiden. [102]
Antimicrobial Feed Additives. [132]
Antimikrobiella fodertillsatser (sammandrag). [133]

Arbetsmarknadsdepartementet

Aktivt lönebidrag. Ett effektivare stöd för arbetshandikappade. [5]
Personaluthyrning. [58]
Samhall. En arbetsmarknadspolitisk åtgärd + Bilagedel. [64]
Om makt och kön – i spåren av offentliga organisationers omvandling. [83]
Kvinnor, män och inkomster.
Jämställdhet och oberoende. [87]
Mot halva makten – elva historiska essäer om kvinnors strategier och mäns motstånd. [113]
Styrsystem och jämställdhet. Institutioner i förändring och könsmaktens framtid. [114]
Ljusnande framtid eller ett långt farväl?
Den svenska välfärdsstaten i jämförande belysning. [115]
Ledare, makt och kön. [135]
Kvinnors och mäns löner – varför så olika? [136]
Glastak och glasväggar? Den könssegregerade arbetsmarknaden. [137]
Familj, makt och jämställdhet. [138]
Hemmet, barnen och makten. Förhandlingar om arbete och pengar i familjen. [139]

Kulturdepartementet

IT i kulturens tjänst. [14]
Staten och trossamfunden
Rättslig reglering
– Grundlag
– Lag om trossamfund
– Lag om Svenska kyrkan. [41]
Staten och trossamfunden
Begravningsverksamheten. [42]

Statens offentliga utredningar 1997

Systematisk förteckning

Staten och trossamfunden
Den kulturhistoriskt värdefulla kyrkliga egendomen och de kyrkliga arkiven. [43]
Staten och trossamfunden
Svenska kyrkans personal. [44]
Staten och trossamfunden
Stöd, skatter och finansiering. [45]
Staten och trossamfunden
Statlig medverkan vid avgiftsbetalning. [46]
Staten och trossamfunden
Den kyrkliga egendomen. [47]
Staten och trossamfunden. Sammanfattningarna av förslagen från de statliga utredningarna. [55]
Svenskhemmet Voksenåsens förvaltningsform. [59]
Betal-TV inom Sveriges Television. [60]
Grannlands-TV i kabelnät. [68]
Medieföretag i Sverige – Ägande och strukturförändringar i press, radio och TV. [92]
Forum för världskultur
– en rapport om ett rikare kulturliv. [95]
Nya samverkansformer inom den sjöhistoriska museiverksamheten. [100]
Rapport med förslag om sändningsorter. [103]
En fond för unga konstnärer. [106]
Nobelcenter i Stockholm – ett informations- och aktivitetscentrum kring naturvetenskap, kultur och samhälle. [117]
Fonogramersättning. [140]
Boken i tiden. [141]

Närings- och handelsdepartementet

Regionpolitik för hela Sverige. [13]
Att utveckla industriforskningsinstituten. [16]
Konkurrenslagen 1993-1996. [20]
Upphandling för utveckling. [88]
Handeln med skrot och begagnade varor. [89]
Konkurrensneutralt transportbidrag. [94]
Ett effektivare näringsförbud. [123]

Inrikesdepartementet

Bättre information om konsumentpriser. [19]
Unga och arbete. [40]
Politik för unga.
+ 2 st bilagor. [71]
Medelsförvaltning i kommuner och landsting. [78]
Allmännyttiga bostadsföretag.
+ Bilaga. [81]
Lika möjligheter. [82]
Ändrad organisation för det statliga plan-, bygg- och bostadsväsendet. [90]
Hantering av fel i utjämningssystemet för kommuner och landsting. [93]

Miljödepartementet

Förbättrad miljöinformation. [4]
Följdlagstiftning till miljöbalken. [32]
Övervakning av miljön. [34]
En hållbar kemikaliepolitik. [84]
Skydd av skogsmark. Behov och kostnader. [97]
Skydd av skogsmark. Behov och kostnader. Bilagor. [98]
En ny vattenadministration. Vatten är livet. [99]
Agenda 21 i Sverige.
Fem år efter Rio – resultat och framtid. [105]
Förvalta med miljöansvar. Statsförvaltningens arbete för ekologisk hållbarhet. [145]

KUNGL. BIBLIOTEKET STOCKHOLM